

НОВИ ИЗДАНИЯ

БЪЛГАРСКАТА СРЕДНОВЕКОВНА ДЪРЖАВНОСТ

Цветелин Степанов, *„Еволюция на българската държавност IV–IX век“*,
София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023

Къде и кога започва българската държавност? Каква е формата на обществените и политическите отношения, в които пребивава българската общност, била тя пра/българска, древно/българска или ранно/българска до акта на покръстването, който интегрира българите изцяло в рамките на европейската християнска или по-точно юдео-християнска цивилизация? Какви са взаимоотношенията на българите със славяните и завареното късноантично население по Долния Дунав? Как да определим периода до превръщането на християнството в държавна религия в историята на Дунавска България? Все въпроси, на които представители на българската и на световната медиевистика търсят и съответно дават различни отговори съобразно епохата, идеологическата рамка, валидната научна парадигма и подготовката на авторите, които се опитват да намерят решение на този ребус, поставен ни и от обичайната липса на писмени и археологически данни за ранната българска средновековна история.

Нов, мащабен принос в разплитането на загадките около тази ранна българска история и по-точно около „еволюцията на българската държавност“ в най-слабо документирания, но и особено много дискутиран период, е монографията на проф. Цветелин Степанов, озаглавена именно така „Еволюция на българската държавност IV–IX в.“ Авторът – един от водещите представители на съвременната българска медиевистика, със солидни позиции и в световната медиевистична общност – отдавна изследва сложните и трудни за интерпретация следи от додържавния и раннодържавен период в развитието на българската общност. Неговите „етюди“ в историята на българските древности, степните империи и раннобългарската диаспора в контекста на Великите миграции на Ранното средновековие, отдавна вече имат статут на класически изследвания в тази проблематика.

В поредния си труд, който надхвърля 350 страници, Цветелин Степанов е решил не само да обобщи усилията на други автори, които от една или друга гледна точка се спират повече или по-малко върху разглежданата тема, но и систематично да изясни този процес, което той прави в рамките на съвременната теория, основана на последните достижения на социологията и политологията, съчетани с блестящо познаване на специфичната медиевистична материя. Този систематичен подход е ясно отразен и в структурата на моно-

графията, която включва изчерпателен историографски обзор на постигнатото дотук в науката и същевременно подрежда различните термини, опити за теоретизиране на проблема и идеологически рамки, в които авторите, писали по него до този момент, се опитват да изяснят етапите от еволюцията на българската общност в указания в заглавието период. Тук неминуемо се сблъскваме с интерпретации на понятия като „военна демокрация“, „племенен съюз“, „ранносредновековна държавност“, „варварска държава“ – все термини, които се стремят с повече или по-малък успех да характеризират едно достатъчно устойчиво политическо образувание на територията на Югоизточна Европа, което възниква и укрепва в сложната динамика на своите отношения с окръжаващия го свят и особено с две могъщи империи на Ранното средновековие – Византийската и Франкската от епохата на Каролингите.

Монографията се състои от увод, три глави и заключение, снабдена е с възможно най-изчерпателен научен апарат и библиография и дори само историографският и теоретичен обзор на проблема представлява вече значителен принос в подреждането на проблематиката около ранната българска държавност, пребиваваща, както отбелязахме, в доста неподредено и нехомогенно разнообразие от гледна точка на теоретичната рамка.

В тази връзка първа глава, посветена именно на теоретичната рамка, върху която стъпва Цветелин Степанов, е особено ценна, тъй като тя ни задава неизбежните параметри, в които са поставени дискутираните процеси и феномени. Последователно са разгледани въпросите около теорията за т.нар. „чийфдъм“ (или „вождество“) – ранна форма на додържавно обединение, която вече е изчерпателно изследвана в световната социология и особено в антропологията, и е видяна като ключов елемент от политогенезата, а понякога – като предшественик на т.нар. „ранна държава“. Авторът се спира и на широко употребяваното понятие „ранна държава“, като му придава обаче плът и кръв в рамките на строга теоретична дисциплина. Ясно е очертана разликата между „чийфдъма“ и „ранната държава“ с оглед на възникващите бюрократичен/административен апарат и апарат за принуда, които постепенно се налагат като доминиращ елемент над традициите на племенните общества, и така създават нов тип авторитет на върховната власт. Специално внимание е отделено на постиженията на т.нар. Виенска школа, която допринася извънредно много за изследването на ранносредновековната етничност, протодържавност и стратегии за разграничаване, и то в дебат с не по-малко влиятелни школи в изследването на тази проблематика, като например т.нар. „школа от Торонто.“ В тази глава Цветелин Степанов съвсем уместно включва и анализ на понятията „номадска конфедерация“ и „степна империя“, които са ключови за разбирането и на ранната българска история в додържавния и раннодържавния период.

Стъпил на тази богата и брилянтно интерпретирана теоретична база, във втора глава Цветелин Степанов разглежда последователно и крайно изчерпателно целия процес на еволюция на българските додържавни и раннодър-

жавни структури. Той интерпретира най-напред разпокъсаните, но доста многобройни свидетелства за раннобългарски общности в различни точки на Източна Европа, чиято поява в изворите отнасяме поне към средата и втората половина на V в. От етапа на „чийфдъмите“ българските общности ще преминат към едно по-голямо и по-трайно обединение в лицето на Кубратова България, възникнала в контекста на големите степни империи и до голяма степен повтаряща модели на властта и на обществените отношения в тези ранни номадски обединения от понто-каспийския ареал. По-нататък Цветелин Степанов проследява детайлно процеса на българската диаспора, възникването на българската държавност на юг от Дунава, процесът от преминаване от „зачатъчна“ *ранна* държава към „зряла“ *ранна* държава, но в контекста на близо 200-годишно самостоятелно развитие на Дунавска България, която преди средата на IX в., според него, не може да бъде отнесена към т.нар. „варварски“ държави в Западна Европа, явяващи се продукт на римско-германския синтез; причините за това са многобройни и са изтъкнати и обяснени в детайли от автора. Тази еволюция, която достига своята кулминация през първата половина на IX в. и предшества епохата на масовата християнизация и пълното интегриране на България в границите на европейската християнска цивилизация, е разгледана и във всичките ѝ аспекти, включително въпросите за характера на властта, отношенията между различните етнически групи в рамките на Дунавска България, властта и религията, титулатурата на българските владетели в периода до Покръстването, последната сама по себе си предмет на ожесточени дебати както в академичните, така и в напълно периферните любителски среди.

Трета глава ни дава един много широк контекст за сравнение на еволюцията на българската държавност в паралел с подробна реконструкция на държавността у авари и хазари. Техните държави типологично се доближават като че ли най-много до ранната българска държавност, особено от периода до християнизацията на българите. Особено интересни са паралелите и с държавните традиции на другата християнска империя, тази на франките и засилващото се влияние именно на християнските имперски традиции върху българската държавност, особено в периода от втората четвърт на IX в. насетне. В крайна сметка, Цветелин Степанов ни убеждава напълно в тезата си, че ранната българска държавност се изгражда върху стабилната основа на един римско-степен синтез, уникален по своята същност, който се оказва много по-траен и по-дълговечен от традициите на „степните империи“ на аварите и на хазарите, чиито държави изчезват във водовъртежа на ранносредновековните миграции и политически катаклизми. Тази устойчива управленска система и държавна структура, в която след началото на IX в. органично се преплитат традициите на номадското евро-азиатско степно начало и тези на големите уседнали цивилизации, съществуващи в Европа под знака на християнството, оцелява чак до края на Първото българско царство. Степента на

нейната жилавост се потвърждава и от простия факт, че дори близо половин век след покоряването на България от ромеите (1018 г.), един от водачите на българските въстания за независимост – Георги Войтех, ще бъде определен като „потомък на кавхани“ от своите ромейски противници.

Монографията на Цветелин Степанов е истински скок в изследването на проблематиката около еволюцията на българската ранносредновековна държавност. Тя ще се превърне в незаобиколим фактор при всички следващи проучвания в тази насока, особено при поява на нейна англоезична версия, което, надявам се, е и следващ етап от творческите планове на автора.

проф. д-р Александър Николов